

Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja

Leto

1713

**in njegovi odmevi
v slovenskem prostoru**

znanstveno srečanje

Ljubljana, 22. november 2013

Prešernova dvorana SAZU

PROGRAM SREČANJA

9.00

Uvodni pozdrav

Andrej Hozjan: Splošne razmere v letu 1713 (uvodno predavanje)

Katja Škrubej: Avstrijska *sanctio pragmatica* in francoska *lex salica*: prestiž poznoantične pravne forme za novoveško vsebino (o dinastičnem nasledstvenem redu z ženskami in brez njih)

Eva Holz: Cestni patent za Kranjsko 1713

Diskusija

11.00–11.30 ODMOR

11.30

Kozma Ahačič: Hipolit Novomeški in leto 1713: med nenatisnjenim slovarjem (1711) in prirejanjem Bohoričeve slovnice (1715)

Matija Ogrin: »Ob štirih po pridigi v vikariatu.« Pridiga kot duhovni kontekst Škofjeloškega pasijona

Vesna Kamin Kajfež: Vloga koprskega škofa Paola Naldinija (1632–1713) v cerkvenem in kulturnem življenju Kopra v začetku 18. stoletja

Diskusija

13.00–13.30 ODMOR

13.30

Jasna Kogoj: Schellenburgove zasluge za izobraževanje ženske mladine

Dragica Čeč: Kazenska teorija in praksa okoli leta 1713: med zmagoslavjem pravičnosti in utilitarističnimi principi

Branko Marušič: Tolminski kmečki punt leta 1713 v spominu in zgodovinopisju

Zaključna diskusija

sobota 23. november 2013

9.00 – zbor udeležencev (lastni prevoz) v Gornjem Gradu

strokovno vodstvo: **Metoda Kemperl** in **Luka Vidmar**

Začetek 18. stoletja velja v evropski zgodovini za eno izmed najbolj burnih obdobj. Problem španskega nasledstva in grozeče izumrtje habsburške dinastije sta privedla do španske nasledstvene vojne in sprejema Pragmatične sankcije, ki je imela velik vpliv na dogajanje v celotnem 18. stoletju. Burno dogajanje se je dotaknilo tudi slovenskega prostora. Največji odmev je imel gotovo tolminski kmečki upor, živahno pa je bilo tudi na kulturnem in gospodarskem področju. Ravno leto 1713, od katerega letos mineva natanko 300 let, se je v marsičem pokazalo kot prelomno. Zato se je Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja odločilo, da priredi znanstveni posvet, na katerem bodo strokovnjaki z različnih področij povzeli nekaj tovrstnega dogajanja izpred 300 let in ga predstavili v luči najnovejših znanstvenih dognanj.

Znanstveno srečanje prireja Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja s podporo Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU.

Za Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja je znanstveno srečanje pripravil Miha Preinfalk v sodelovanju z organizacijskim odborom, ki ga sestavljajo še Boris Golec, Matija Ogrin in Metoda Kokole.

doc. dr. Andrej Hozjan, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru,
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
(andrej.hozjan@um.si)

Splošne razmere v letu 1713

Opisovanje konkretnega leta v evropski zgodovini 18. stoletja, kot je leto 1713, je možno definirati kot kombinacijo srednješolskega zgodovinskega referata in dispozicije obsežnega magistrskega dela. Vsekakor je šlo za eno od najbistvenejših prelomnic stoletja, katere pomembnosti pa se v tedaj aktualnem času sploh niso zavedali. Celostno zavedanje je prišlo šele po nekaj desetletjih, ko se je uvidelo, kako dolgotrajen mir po dolgih letih vojne za španski prestol so vpletene velesile uspele skleniti s pogodbo in mirom v Utrechtu. Nato je prišel čas normalizacije medsebojnih odnosov in celjenja notranjih ran zavoljo ogromnih vojnih dolgov. Zaključevalo se je »veliko stoletje« francoske veličine, obsijane s sijem Sončnega kralja, ter francoske nadvlade v zahodni Evropi, ki pa je na notranje-političnem področju utrpela daleč največ škode. Prva naslednja omembe vredna vojna med dvema zahodnoevropskima silama se je začela šele leta 1739 s t. i. »vojno za Jenkinsovo uho« med veliko Britanijo in Španijo, ki pa je že naslednje leto prerasla v spopad za avstrijska nasledstvena ozemlja. Zato sta utrechtška pogodba in njej sledeča vrsta istočasnih mirovnih sporazumov osnova za razumevanje evropskih razmerij do sredine stoletja in jim je treba posvetiti primerno pozornost.

Če se je tedaj zaključila mogočna zahodnoevropska vojna, se je druga vojna na nasprotnem, skandinavsko-baltiškem koncu Evrope, šele dodobra razplamtela. Velika severna vojna je od samega začetka stoletja, pravzaprav se začne istočasno s špansko nasledstveno vojno, pričela razbijati dotlej zakoličena politična razmerja na evropskem severovzhodu. Povezane Rusija, Danska in Poljska so napadle Švedsko, zvezo pa je organiziral pretkani livonijski izgnanec Patkul. Osrednji figuri spopada sta car Peter I. Romanov in švedski kralj Karel XII.

Vse ostalo tedanje evropsko dogajanje je v senci teh dveh procesov. Na osrednjem Balkanu so se iztekali zadnji meseci krhkega miru med Avstrijo in osmanskim imperijem, sklenjenega leta 1699 v Sremskih Karlovcih, in že naslednje leto se bo tu znova začel vojni ples med križem in polmesečem. Malce severneje, na prostorih madžarskega kraljestva, je umrl skorajda legendarni palatin Nikolaj Esterházy, tvorec bogastva te še danes živeče rodbine, in prebivalstvo se je šele dodobra odpočilo od leta 1711 zaključene Rákóczijske osvobodilne vojne zoper habsburško oblast. A pomanjkanje, kužne epidemije in roparski podvigi zemljiškoposestne elite nad podložniki so slednje prisilili v mnoge lokalne upore. Slovaški upornik Juraj Jánošík, varianta Robina Hooda na skrajnem severu Madžarske in ljudski heroj, je bil na sedanji slovaško-poljski meji to leto ujet in usmrčen. Drugje pa večjih notranjih pretresov ni, če med te ne štejemo konstantno nemirnih kozaških atamanov, ki so tedaj nenehno vznemirjali tako poljsko kot tudi rusko zemljiško elito. A podobnih lokalnih herojev oziroma roparjev z »ljudskohrabrilno« notu je bilo povsod po jugovzhodni in vzhodni Evropi dovolj, od osrednjbalkanskih hajduških čet naprej. Hkrati je svoj nov morilski pohod po osrednjeevropskih predelih napovedala kuga.

Smrti posamičnih monarhov kot tudi rojstev bodočih tega leta ni bilo veliko. Omembe vredna je smrt grofa brandenburškega, volilnega kneza in zatem pruskega kralja Friderika I., pod katerim je na skrajnem severovzhodu Rimskega cesarstva nastalo novo kraljestvo Prusija.

Tega leta so umrli nekateri znameniti umetniki: italijanski komponist Arcangelo Corelli, veliki evropski genij koncerta grossa in reformator na področju instrumentalne glasbe; prav tako znameniti italijanski visokobaročni slikar Carlo Maratta, med drugim snovalec ustvarjanja cele generacije slikarjev – nadaljevalcev njegovih idej; pa švicarski baročni arhitekt italijanskega izvora Giovanni Antonio Viscardi iz družine, ki je vzgojila kar nekaj arhitektov, pretežno ustvarjajoč na Bavarskem, če omenim le najbolj izstopajoče. Še nekaj iz glasbenega okvirja: julija tega leta je v londonski katedrali sv. Pavla uradno premierno izvedeno delo *Utrecht Te Deum in Jubilate*, dvodelna koralna sakralna kompo-

zicija Georga Friedricha Händla v čast sklenitve utrechtskega miru. Med literati tedaj ustvarjajo velika angleška ter francoska imena. V Franciji pa se je rodil Denis Diderot, z Voltairejem poglavitni filozof racionalizma in razsvetljenstva, miselnih tokov, ki so okrog sredine stoletja izmučeni Evropi prinesli upanje v zmago razuma in človečnosti. Še enega dogodka iz tedanje produkcije evropske intelektualne misli ne gre zanemariti: papež Klement XI. je izdal bulo *Unigenitus*, s katero je Cerkev dokončno zavrnila janzenizem in sprožila preganjanje njegovih častilcev predvsem v Franciji.

Na področju znanosti je celih osem let po njegovi smrti izšla knjiga *Ars Conjectandi*, temeljno delo o verjetnostnih konstantah Švicarja Jakoba Bernoullija.

*

prof. dr. Katja Škrubej, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani,
Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana
(katja.skrubej@pf.uni-lj.si)

**Avstrijska *sanctio pragmatica* in francoska *lex salica* : prestiž
poznoantične pravne forme za novoveško vsebino (o
dinastičnem nasledstvenem redu z ženskami in brez njih)**

Dne 19. aprila 1713 cesar Karel VI. Avstrijski v vlogi vladarja v dednih deželah habsburške dinastije poda svojim ministrom izjavo, s katero razglasi nedeljivost avstrijskih dežel in pa dinastični nasledstveni red, osnovan na sporazumu z bratom Jožefom in njunim očetom, cesarjem Leopoldom I. izpred desetih let. Prav tako leta 1713 je želel v Španiji kralj Filip V. po francoskem vzoru razglasiti veljavnost t. i. Salijskega zakona. Značilnost razglašene avstrijskega nasledstvenega reda, temelječega na prvorojenstvu v moški liniji, je bila, da je subsidiarno upošteval kot naslednice tudi ženske, in sicer v tisti liniji, ki bi po izumrtju ene od obeh, tj. Jožefove ali Karlove, drugo preživela. Španski nasledstveni red po vzoru fran-

coskega pa bi ženske iz dedovanja popolnoma izključil, kar pa španškemu Filipu V. popolnoma ne uspe.

Prvi del razprave je posvečen podrobnejšemu opisu avstrijske pragmatične sankcije, njeni genezi in pa kasnejšim interpretacijam, ki so bistveno prispevale k enemu od današnjih vodilnih pogledov na takratno dejanje Karla VI., ki da je pomenilo nič manj kot formalni ustavni temelj avstrijske monarhije. Drugi del razprave je namenjen obravnavanju vprašanja, ki ga Eliane Viennot dobro opiše kot »*l'invention de la loi salique*«, procesu (re)interpretacij starega, iz izvirnega sobesedila iztrganega pravila, v dolgem obdobju od 5. do 16. stoletja in pa njegove novoveške funkcije kot osrednjega pravila dinastičnih nasledstvenih redov. V zadnjem delu razprave pa je avtorica poskusila podati nekaj odgovorov na vprašanje, kateri so bili vzroki za izbiro in utrditev prav teh dveh poznoantičnih poimenovanj, *sanctio pragmatica* in *lex salica* za novoveške vsebine, saj je prvo v pozni antiki redko, drugo pa je bilo celo poimevanje za v latinščini zapisan korpus običajnega prava Salijskih Frankov, resda z močnimi primesmi rimskega prava, kljub temu pa v osnovi prežetega s temeljnimi instituti (kot je na primer kompozicijski sistem), ki so v jedru pravnih korpusov vsake zgodnje-srednjeveške *gens*, bodisi pisanih bodisi nepisanih.

*

dr. Eva Holz, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, 1000 Ljubljana
(eva.holz@zrc-sazu.si)

Kako so v začetku 18. stoletja skušali reševati cestno mrežo na Kranjskem

Dogajanje na gospodarskem in političnem področju ob prelomu 17. v 18. stoletje in na začetku 18. stoletja se je dotaknilo tudi vojvodine Kranjske.

Na Kranjskem so spoznali, da je cestna mreža na njihovem ozemlju že zelo slaba in pomeni oviro za razvoj trgovanja in prometa. Treba se je bilo torej lotiti popravila cest, ker v deželi ni bilo primerne reke, ki bi lahko prevzela večino prometa med severom in jugom ter vzhodom in zahodom. Cestna popravila, ki so jih poznali tudi v prejšnjih stoletjih, so bila praviloma slabo organizirana in še slabše povezana med seboj. Krpali so tam, kjer je bila cesta že neprevozna ali pa nevarna tudi za pešce in jezdece; popravljali so odseke, za katere so vedeli, da bo po njih potovala kakšna ugledna osebnost, cesar ali pa cerkveni dostojanstveniki. Vedeti moramo pa še to, da so plemiči tega časa večinoma jezdili, blago pa so tovorili s konji. Vozovi so bili slabi, ker so bile ceste slabe in ceste so bile slabe, ker so jih uničevali slabi vozovi.

V začetku 18. stoletja, natančneje 21. julija 1713 je oblast na Kranjskem sprejela patent o popravilu cest na svojem ozemlju. Ta patent je, kot piše dr. Jože Šorn, ki se je z njim podrobneje ukvarjal, nekaj posebnega, saj je prvič predlagal, da naj se cestna dela v celotni vojvodini Kranjski opravijo hkrati, določil je število cestnih komisarjev za nadzorovanje del in določil način pridobivanja sredstev za dela.

Da bi zahteve patenta lahko opravili tako, kot je ta zahteval, so uradniki pripravili opis cestne mreže na Kranjskem, ki so jo razdelili na 55 enot. Popisali so posamezne odseke in poimensko opisali njihove lastnike. Dela so nameravali opraviti z deželno tlako, za katero so bili zadolženi podložniki, ki so živeli v bližini posameznih cestnih odsekov, ne glede na to, ali so bili podložni cerkveni ali posvetni gosposki. Denarna sredstva so morali prispevati lastniki cestnih in vodnih mitnic, prav tako ne glede na svoj stan. Za nekatere zelo slabe odseke je dežela predvidevala enkratno nekoliko večji prispevek (do 20 goldinarjev), nato pa finančno pomoč pri vzdrževanju. Nad delom naj bi bdeli nadzorniki, ki so bili lahko posamezni plemiči, ki so navedeni poimensko, pa tudi mitničarji (njihova imena niso navedena). O tehniki gradnje ni podatkov.

Čeprav je dvoru ta patent ustrezal, se ni uveljavil. Očitno je bilo premalo denarja za tako ambiciozen načrt. Leta 1717 je cesar izdal svoj patent, ki pa že uveljavlja cestno smer Dunaj–Trst, ki je v

opisu cest iz leta 1713 še ni zaslediti. Po uveljavitvi svobodne plovbe po Jadranu in razglasitvi svobodnih pristanišč v Trstu in na Reki se je promet čez Kranjsko okrepil, patenti o popravilu cest pa so se nadaljevali. V 18. stoletju se je za popravilo cest uveljavilo načelo zakupa cestnih del. Najprej so bili rezultati zakupa cestnih del ugodni, ob koncu stoletja in v začetku 19. stoletja pa so se pokazale vse slabosti in napake takega načina dela. Svoje so k uničevanju in razpadu cestnega sistema na Kranjskem ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja dodale še napoleonske vojne.

*

doc. dr. Kozma Ahačič, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana
(kahacic@zrc-sazu.si)

Hipolit Novomeški in leto 1713: med nenatisnjenim slovarjem (1711) in prirejanjem Bohoričeve slovnice (1715)

Na področju zgodovine slovenskega jezikoslovja je leto 1713 zagotovo najbolj zaznamovala dejavnost kapucina Hipolita Novomeškega (s pravim imenom J. A. Gaiger). Hipolit je nameraval namreč leta 1711 izdati obsežen *Trijezični slovar (Dictionarium trilingue)*: besedilo je v rokopisu pripravil za tisk, natisnjena pa je bila tudi že prva poskusna pola. Skupaj s tem delom je nameraval izdati tudi »nekakšen dodatek s kratkim pregledom slovenske slovnice, iz katerega bi lahko razbrali celoten način sklanjanja, spreganja in skladanja.« Tedaj pa mu je tiskar povedal za obstoj Bohoričeve slovnice, kar je Hipolita najprej napeljalo k temu, da je slovarju dodal le poglavje »O črkah, zlogih in načinu njihove izgovorjave«, nato pa celo k odločitvi, da tiskanje ustavi in pripravi novo izdaje slovnice Adama Bohoriča (1584). Prirejeno in razširjeno besedilo Bohoričeve slovnice je izšlo leta 1715, poglavje »O črkah, zlogih in

načinu njihove izgovorjave« pa je Hipolit najverjetneje uporabil za poglavje »O izgovorjavi glede na rabo črk«.

Trijezični slovar, priredba Bohoričeve slovnice (v njej še posebej predgovor, ki ga je podpisal tiskar Janez Jurij Mayr), poleg njiu pa tudi Hipolitov uvod (»Praemonitio ad lectorem«) v lekcio- nar iz leta 1715 predstavljajo zanimive vire za razumevanje položaja slovenskega jezika v tem času ter pričajo o negotovosti, s katero so se leta 1713 lotevali vprašanj slovenskega jezika kot jezika, ki »nima slovnice«, kakor je že leta 1678 zapisal Matija Kastelec. Referat bo skušal odgovoriti na vprašanja, kako so govorci slovenščine v tistem času doživljali razmerje med knjižnim in govornim jezikom, kako so sami ocenjevali obvladovanje slovenščine, kaj so označevali kot pravilno in kaj kot napačno, zakaj je Hipolit ocenjeval, da potrebujejo slovnico in slovar, zakaj ocenjuje, da slovenščina pri slovenskih intelektualcih ni polnofunkcionalen jezik, ter zakaj po drugi strani predstavlja znanje slovenščine kot prestižno.

*

dr. Matija Ogrin, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, 1000 Ljubljana
(matija.ogrin@zrc-sazu.si)

»Ob štirih po pridigi v vikariatu.« Pridiga kot duhovni kontekst Škofjeloškega pasijona

Leto 1713 je čas, ko je nastal najzgodnejši ohranjeni dokaz o tedaj že utečenem izročilu Škofjeloškega pasijona kot spokorne pobožnosti. To je povabilno pismo voditelja procesije loškemu župniku približno sredi posta – ravno v času tolminskega upora.

Temeljni okvir, ki je potreben za razumevanje Škofjeloškega pasijona tudi danes, je kontekst baročne spokorne procesije. Ta kontekst je podrobneje določala in razlagala pridiga, ki jo je eden od očetov kapucinov vselej imel na Veliki petek popoldan v Vikariat-

ski cerkvi. Pasijon se je pričel neposredno po tej pridigi, kakor določajo pravila: »quæ incipit hora quarta post Concionem in Vicariatu persolutam«.

V novejšem času je bila odkrita rokopisna zbirka pridig patra Ferdinanda Ljubljanskega (cca. 1682–1744), sicer voditelja Ljubljanskega pasijona. Med njimi je posebej dragocena pridiga, ki je datirana prav v Škofji Loki na Veliki petek 1722. To pomeni, da gre natanko za tisto pridigo, po kateri se je leta 1722 odvijal Romualdov Škofjeloški pasijon. Prispevek skuša v kratkih potezah očrtati, kako posamezni tematski sklopi te vznemirljive pridige obdajajo Pasijon kot temeljni razlagalni okvir njegovega prvotnega religioznega pomena.

*

doc. dr. Vesna Kamin Kajfež, Univerza na Primorskem, Fakulteta
za humanistične študije, Titov trg 5, 6000 Koper
(Vesna.kaminkajfez@gmail.com)

Vloga koprskega škofa Paola Naldinija (1632–1713) v cerkvenem in kulturnem življenju Kopra v začetku 18. stoletja

Škofu Pavlu Naldiniju se smemo zahvaliti, da je zbral in v Benetkah leta 1700 izdal *Corografia ecclesiastica o'sia descrizione della città e della diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria* [slovenski prevod v redakciji Darka Darovca *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*], ki govori o »slavni preteklosti škofije« kot tudi o stanju škofije, ki jo je leta 1686 prevzel. Njegovo še danes temeljno delo odlično služi pri analizi umetnostnih naročil v času njegovega škofovanja. Naldini je – čeprav mesta ne okolice poprej ni poznal – natančno opisal koprsko stolnico in škofo, kapitelj ter predstavil škofijske in redovne cerkve v mestu in tudi v Izoli in Piranu. Škof si je za svoje zadnje počivališče izbral koprsko cerkev sv. Blaža, ki je bila del

samostana avguštink, in je ostala v umetnostnozgodovinski literaturi skoraj v celoti prezrta. V lasti so jo imele avguštinke, ki so pripadale avguštinskemu redu (*Ordo Fratrum Sancti Augustini*, imenovani tudi *Ordo Eremitarum Sancti Augustini*) in so v mestu delovale vsaj že od srednjega veka dalje. Cerkev sv. Blaža je sedanjo podobo dobila v začetku 18. stoletja, za kar je zaslužen predvsem škof Naldini. Ta je z lastnimi finančnimi sredstvi pomagal pri obnovi dotrajane srednjeveške cerkve, za kar so se mu avguštinke zahvalile s portretno busto, opremljeno s škofovim grbom in napisom.

V prispevku bo – poleg škofovih umetnostnih naročil – podrobneje predstavljena tudi njegova vloga pri ustanovitvi t. i. Ilirskega semenišča. Eno pomembnejših Naldinijevih dejanj je bila ustanovitev »Ilirskega semenišča« v Kopru leta 1710, ki je bilo namenjeno vzgoji glagoljaških duhovnikov in je delovalo vse do leta 1818, ko je bilo zaradi pomanjkanja kandidatov ukinjeno in preneseno v Gorico. K ustanovitvi Ilirskega semenišča je prispevalo Naldinijevo spoznanje, da je za pretežno slovansko podeželje nujno potrebna vzgoja duhovnikov-glagoljašev, kot tudi njegovi korektni in objektivni pogledi na slovansko prebivalstvo, ki ga je označeval kot dobre in marljive poljedelce oziroma kolone kljub dejstvu, da niso bili avtohtoni prebivalci Istre. V času njegovega škofovanja je koprška dieceza doživela enega največjih trenutkov v svoji zgodovini, ki je bil kronan med drugim tudi s prenovno (barokizacijo) stolnice. Naldini je s svojim delom kot tudi s *Cerkvenim krajepisom* pustil pomemben pečat v zgodovini koprške škofije. Predvsem slednje služi kot izvrsten zgodovinski vir in izjemen pričevalec časa o tedanji cerkveni in posvetni upravni ureditvi, stavbah, cerkvah, navadah in običajih ter gospodarskem in socialnem položaju prebivalcev koprške škofije.

*

dr. Marija Jasna Kogoj, Uršulinski samostan Ljubljana, Ulica
Josipine Turnograjske 8, 1000 Ljubljana
(jasna.kogoj@rkc.si)

Schellenburgove zasluge za izobraževanje ženske mladine

Trgovec Jakob Schell von Schellenburg, rojen leta 1652 na Tirolskem, se je ustalil v Ljubljani leta 1685, po poroki z Ljubljančanko Ano Katarino Hofstätter. Svojo dejavnost je kmalu tako razširil, da je postal veletrgovec in pomemben finančnik. V kulturno zgodovino Ljubljane pa se je zapisal zlasti kot mecen, saj je podpiral uveljavljanje baročne umetnosti v tukajšnjih cerkvah, velike zasluge pa ima tudi kot pobudnik izobraževanja ženske mladine.

Na slovenskem etničnem ozemlju sta v zadnji tretjini 17. stoletja delovali dve uršulinski izobraževalni ustanovi: v Celovcu od leta 1670 in v Gorici od leta 1672. Prav iz Gorice je Jakob Schellenburg leta 1702 pripeljal v Ljubljano prve redovnice vzgojiteljice, ki so bile pripravljene na njegovo pobudo omogočiti tukajšnji ženski mladini primerno vzgojo in izobrazbo.

Uršulinke so najprej stanovale v Schellenburgovi hiši na Mestnem trgu. Leta 1703 pa so najele prostornejšo hišo in tu 2. julija 1703 odprle javno šolo. Z njo je Ljubljana dobila svojo prvo dekliško šolo, ki je dolgih 170 let ostala edina javna šola za deklice.

Predstojnica uršulink m. Margareta Eleonora von Eisswald in Schellenburg pa sta še naprej iskala primeren prostor za uresničitev velikopoteznega načrta vzgojnega zavoda. V ta namen je Schellenburg kupil Auerspergove vrtove, posestvo kneza Eggenberga in Fabjančičev vrt. Dolgotrajne priprave na gradnjo uršulinskega samostana so bile končane leta 1713.

Temeljni kamen za prvo vzgojno-izobraževalno dekliško ustanovo na Kranjskem, ki je postala po zaslugi zakoncev Schellenburg in ob požrtvovalnem delovanju uršulink žarišče vsestranske duhovne, vzgojne, izobraževalne in kulturne omike ženskega sveta doma in tudi na tujem, je bil postavljen 11. maja 1713. *»Izklesani temeljni kamen je imel vdolbinico z raznimi relikvijami in svinčen pokrov, na katerem so bila imena takratnega papeža Klemen XII.,*

njegove knežje milosti našega škofa Franca Karla grofa Kaunitza, naše takratne hvalevredne gospe prednice Marije Rozalije od Svetega Duha, takratnega deželnega glavarja, nj. knežje milosti Antona Sigfrida kneza pl. Egenberga, našega milostljivega gospoda ustanovitelja in gospe ustanoviteljice Janeza Jakoba pl. Schellenburga in Ane Katarine pl. Schellenburg,« je zapisano v Kroniki ljubljanskega uršulinskega samostana.

Uršulinska skupnost je leta 1713, ob začetku gradnje samostana, štela devetnajst redovnic in pet novink, ki so pogumno prenašale vse težave in žrtve tega velikega podviga. Maja 1718 so se redovnice že lahko vselile v severni samostanski trakt, v katerem je bila tudi šola z internatom. Še isto leto so začeli graditi cerkev in zahodni trakt. A niti ustanoviteljica m. Margareta Eleonora niti ustanovitelj Jakob Schellenburg nista dočakala uresničitve tega projekta.

Prvotno jedro šolskih stavb se je z leti z novimi dozidavami širilo, kajti naraščanje števila učenk in razvoj šol sta zahtevala tudi nove prostore. Naj omenim le dve stavbi. Drugega julija 1888 je bil položen temeljni kamen za novo šolsko stavbo ob današnji Slovenski cesti. Zadnji temeljni kamen – za gimnazijo, za katero je naredil načrt arhitekt Jože Plečnik – so položili 21. oktobra 1940. Maja leta 1945 so bile vse uršulinske šole podržavljene, leta 1947 pa še samostanski prostori.

Schellenburgov samostan so uršulinke sedaj obnovile. Ali bo Jakob Schellenburg, veliki dobrotnik Ljubljane, v tem mestu še kdaj dobil svojo ulico, ki jo je izgubil leta 1952?

*

doc. dr. Dragica Čeč, Univerza na Primorskem, Fakulteta za
humanistične študije in Znanstveno-raziskovalno središče Koper,
Titov trg 5, 6000 Koper
(Dragica.Cec@zrs.upr.si)

Sojenje in kaznovanje tolminskih upornikov – kazenska teorija in praksa okoli leta 1713: med zmagoslavjem pravičnosti in utilitarističnimi principi

Na podlagi pregleda arhivskega gradiva avtorica rekonstruira pravne podlage delovanja cesarske komisije in njeno delovanje. Raziskave arhivskega gradiva so razjasnile tudi nekatere probleme, ki so se v zvezi s sojenjem upornikom pojavljali zaradi različnih interpretacij v znanstveni literaturi, med drugim tudi vprašanje o kazenskih normah, po katerih je potekal preiskovalni proces proti upornikom in so bile izrečene kazni ter pokazala, da so bile kazni upornikom močno vezane tudi na pravno tradicijo, da se torej niso podrejele spremembam kazenskega izvršilnega prava, ki so sledile velikim političnim spremembam okoli leta 1713.

Sojenje tolminskim upornikom in njihovo ritualizirano kaznovanje zrcali dojemanje upora s stališča cesarja in družbenih elit. V strogem pravno, političnem in filozofskem izhodišču je vsak zločin v predmoderni dobi predstavljal žalitev cesarja, saj je nastopal proti družbenemu redu, ki ga je utemeljil bog, tako kot je bila v isti intervenciji utemeljena tudi vladarjeva oblast. Z zločinom upora je pogosto povezan tudi zločin žalitve vladarja (*crimen laesae maiestatis*), ki ga kazenska zakonodaja v zgodnjem novem veku lahko obravnava kot posebno obliko zločina (*Constitutio criminalis Carolina*) ali kot del zločina *crimen laesae maiestatis* (*Ferdinanda*). Pravno dojemanje *crimen laesae maiestatis* v praksi delovanja cesarske komisije predstavlja tudi pomembno vprašanje povezano s sojenjem tolminskim upornikom, saj je mnogo pritožb upornikov usmerjenih neposredno proti cesarskim zakonom, nosilcem podrejene oblasti, prelomom zvestobe, a tudi neposrednemu žaljenju cesarja. Dojemanje upora in grožnjo družbenemu redu, ki jo predstavlja tolminski upor, dokazujejo tako izrečene kazni z ritualiziranim in

gnusnim mučenjem mrtvih teles, ki s svojo simbolično govorico in komunikacijo delujejo generalno preventivno v smeri obnavljanja porušene avtoritete in privilegijev cesarja ter obnavljanja družbenih razmerij, utemeljenih v družbi treh redov. Ritualu pravno kodificiranega nasilja se pridruži tudi ceremonialno izkazovanje zvestobe zastopnikov upornih podeželskih skupnosti in izražanje cesarske milosti s pomilostitvijo nekaterih upornikov.

V referatu bodo prikazani tudi pomembni dokumenti, ki so bili deloma javno predstavljeni in so povezani z iskanjem, sojenjem in kaznovanjem podložnikov, ki so sodelovali v upor.

*

dr. Branko Marušič, ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova
Gorica, Delpinova ulica 12, 5000 Nova Gorica
(branko.marusic@guest.arnes.si)

Uporno gibanje primorskih kmetov, imenovano veliki tolminski punt v zgodovinopisju

Prispevek uvodoma opozarja na ustne vire o Tolminskem puntu, v katerih pristnost je treba podvomiti zaradi časovne oddaljenosti in zaradi vpliva literarnih in zgodovinskih objav na danes ohranjena pričevanja. V prispevku so posebej obravnavane objave virov in posebej objave zgodovinskih del. Pretežni del objavljenih virov je iz arhivskih ustanov (Hišni, dvorni in državni arhiv Dunaj, Štajerski deželni arhiv, Arhiv Slovenije Ljubljana, Pokrajinski arhiv Gorica). Prva daljša objava o puntu je iz leta 1855 v Della Bonovih opombah k Morellijevi zgodovini goriške grofije. Dve leti nato je puntu posvečen članek v koledarju goriške kmetijske družbe. Ta je služil Josipu Kraglju, ki je leta 1867 napisal prvi spis o puntu v slovenskem jeziku. Tako tudi Simonu Rutarju, h kateremu so se od leta 1882 dalje zatekali slovenski zgodovinarji (J. Gruden), domoznanci (R. Bednařik), publicisti in književniki (A. Remec, I. Pregelj, A,

Gradnik, F. Bevk). Karel Capuder je med Slovenci prvi posegel po arhivskem gradivu (Gorica), sledil mu je po prvi svetovni vojni Miroslav Premrou. Do prve svetovne so italijanski avtorju objavljali predvsem arhivsko gradivo tako iz hranilišč v Gorici (C. Seppenhofner) kot tistih na Dunaju (E. Traversa). Veliko novih spoznanj je za poznavanje punta na podlagi arhivskega gradiva iz državnega arhiva z Dunaja prispeval Bogo Grafenauer. Tu in v Gradcu je raziskoval kasneje Janez Dolenc. V zadnjem času, od leta 1994, je problematiki namenil posebno pozornost Aleksander Panjek, raziskoval je tudi v Benetkah (Museo Correr). Raziskovanje upora tolimskih in drugih primorskih kmetov ter odmevov na to gibanje, zlasti v Furlaniji, še ni zaključeno.